

ISSN2464-0344

Res novae

Revija za celovito znanost
Journal for Integrated Science

Bernard Goršak

IMMANENT TRANSCENDENCE AND THE CHRISTIAN UNDERSTANDING OF THE
EMERGENCE OF THE NEW HEAVEN AND EARTH

Janez Drobnič

ETIČNO-ZGODOVINSKI PRESEK DOBRODELNIH DEJAVNOSTI

Simon Malmenvall

DRŽAVNO ŠOLSTVO IN KATOLIŠKO RAZSVETLJENSTVO V AVSTRIJSKIH DEŽELAH

David Petelin

CERKVENA ARHITEKTURA V LJUBLJANI MED OBEMA SVETOVNIMA VOJNAMA
(1918–1941)

Nik Trontelj

KOMUNISTIČNI SODNI PROCES PROTI DR. JANEZU VEIDERJU

Fakulteta za pravo in ekonomijo, Katoliški inštitut
Faculty of Law and Economics, Catholic Institute

LETNIK 9 • 2024 • ŠTEVILKA 1

Res novae

Res novae: revija za celovito znanost

Izdajatelj in založnik:

Fakulteta za pravo in ekonomijo, Katoliški inštitut

Naslov uredništva:

Res novae, Krekov trg 1, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odgovorni urednik:

Andrej Naglič

Glavni urednik:

Matic Batič

Spletni naslov:

<http://www.katoliski-institut.si/raziskovanje/res-novae>

E-pošta:

matic.batic@kat-inst.si

Uredniški odbor:

Philip Booth (St Mary's University, London, Velika Britanija), Mihai Dragnea (Universitetet i Sørøst-Norge, USN Handelshøgskolen, Vestfold, Norveška), Andres Fink (Pontificia Universidad Católica Argentina, Facultad de Ciencias Sociales, Buenos Aires, Argentina), Aleksandra Kostić Tmušić (Univerzitet u Prištini, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, Srbija/Kosovo), Simon Malmenvall (Univerza v Ljubljani, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, Slovenija), Aleksej Martinjuk (Respublikanski inštitut višje šole, Minsk, Belorusija), José Ignacio Murillo (Universidad de Navarra, Instituto Cultura y Sociedad, Pamplona, Španija), Mitja Steinbacher (Katoliški inštitut, Fakulteta za pravo in ekonomijo, Ljubljana, Slovenija), Dorina Dragnea (Institutul Național Al Patrimoniului, Bukarešta, Romunija), Anton Stres (Katoliški inštitut, Fakulteta za pravo in ekonomijo, Ljubljana, Slovenija).

Redakcija te številke je bila zaključena 17. 9. 2024.

Tisk:

Itagraf d. o. o., Ljubljana

Oblikovanje in prelom:

Breda Sturm

Naklada:

100 izvodov

Letna naročnina:

28€ (Slovenija), 40€ (Evropa), 57\$ (ostalo navadno),

66\$ (ostalo prednostno)

ISSN (tiskana verzija): 2464-0344

ISSN (elektronska verzija): 2464-0352

Res novae

Revija za celovito znanost
Journal for Integrated Science

SPIRITUS
AUTEM
VIVIFICAT

LETNIK 9 • 2024 • ŠTEVILKA 1

Impressum

Res novae je znanstvena recenzirana periodična publikacija, ki jo izdaja Fakulteta za pravo in ekonomijo pri Katoliškem inštitutu. Izhaja dvakrat letno v elektronski in tiskani obliki. Revija pokriva široko področje družboslovja (pravo, politologija, ekonomija) in humanistike (filozofija, zgodovina). Vsebinsko jedro predstavljajo raziskave interakcij med religijo in družbo, med drugim problematike, ki obravnavajo razmerje med osebno in ekonomsko svobodo z družbeno etično odgovornostjo. Revija objavlja izvirne znanstvene in pregledne znanstvene članke. Izvirni znanstveni članki prinašajo avtorjevo samostojno, kritično in inovativno obravnavo izbrane tematike z njegovimi lastnimi tezami ali zaključki, pregledni znanstveni članki pa kritično prikazujejo kontekst izbrane tematike ob upoštevanju tradicionalnih in sodobnih dognanj določene znanstvene discipline. Revija objavlja prispevke v slovenskem in v angleškem jeziku. Objave v *Res novae* se ne honorirajo, prispevki pa morajo biti izvirni in ne smejo biti predhodno objavljeni v nobeni drugi znanstveni reviji. Za objavo v *Res novae* veljajo mednarodni etični standardi znanstvenega raziskovanja, citiranja in navajanja literature. Prispevke je treba poslati na naslov: matic.batic@kat-inst.si. Vsak prispevek je ocenjen z najmanj enim recenzentskim mnenjem. Postopek recenzentskega pregleda naj ne bi trajal več kot tri mesece.

Vsebina

Bernard Goršak

Immanent Transcendence and the Christian Understanding
of the Emergence of the New Heaven and Earth

7

Janez Drobnič

Etično-zgodovinski presek dobrodelnih dejavnosti

47

Simon Malmenvall

Državno šolstvo in katoliško razsvetljenje
v avstrijskih deželah

75

David Petelin

Cerkvena arhitektura v Ljubljani med obema svetovnima
vojnama (1918–1941)

95

Nik Trontelj

Komunistični sodni proces proti dr. Janezu Veiderju

140

DOI: 10.62983/rn2865.24a.5
1.01 izvorni znanstveni članek

Nik Trontelj¹

Komunistični sodni proces proti dr. Janezu Veiderju

Izvleček: Janez (Ivan) Veider (1896–1964), duhovnik in umetnostni zgodovinar, je bil po drugi svetovni vojni (1949) obsojen na montiranem sodnem procesu v Ljubljani in je svoja najbolj plodna raziskovalna leta po doseženem doktoratu (1946) in začetku akademskega delovanja preživel v zaporu, od koder je bil izpuščen po šestih letih prestane kazni. Primer obsodilne kazenske sodbe proti Veiderju vsebuje kršitve kazenske zakonodaje Republike Slovenije, zato je bila sodba v samostojni Sloveniji potrebna revizije. Vrhovno sodišče je Veiderja aprila 2021 posthumno oprostilo vseh obtožb. Prispevek, ki predstavlja potek sodnega procesa proti Veiderju, želi opozoriti na očitne elemente montiranega sodnega procesa, ki so se v podobni obliki pojavljali tudi pri ostalih političnih procesih zoper slovenske duhovnike, redovnice in redovnice.

Ključne besede: Janez Veider, sodni proces, komunizem, rehabilitacija, demokratizacija

1 Dr., docent, Katoliški inštitut, Fakulteta za pravo in ekonomijo, Krekov trg 1, 1000 Ljubljana, Slovenija; nik.trontelj@kat-inst.si.

Abstract: Janez (Ivan) Veider (1896–1964), a priest and art historian, was convicted in a show trial in Ljubljana after the Second World War (1949) and spent his most fruitful years of research, after obtaining his doctorate (1946) and beginning his academic career, in prison, from where he was released after serving six years of his sentence. The case of the criminal conviction of Veider involves violations of the criminal law of the Republic of Slovenia, which is why the verdict was subject to review in independent Slovenia. Veider was finally acquitted of all charges by the Supreme Court posthumously in April 2021. This article, which presents the course of the trial against Veider, aims to draw attention to the obvious elements of a show trial, which also appeared in a similar form in other political trials against Slovenian priests, religious men and women.

Key words: Janez Veider, trial, communism, judicial rehabilitation, democratization

Uvod

Janez (Ivan) Veider (1896–1964), duhovnik in umetnostni zgodovinar, se je v slovensko zgodovino zapisal predvsem kot strokovnjak na področju slovenske cerkvene arhitekture. Izdal je več pomembnih študij, zlasti o arhitekturi in opremi slovenskih sakralnih objektov. Njegov prispevek k znanosti bi lahko bil še večji, če mu ne bi raziskovalnega poleta pretrgala življenjska usoda. Po drugi svetovni vojni je bil leta 1949 obsojen na montiranem sodnem procesu v Ljubljani in je svoja najbolj plodna leta po doseženem doktoratu (1946) in začetku akademskega delovanja preživel v zaporu, od koder je bil izpuščen po šestih letih prestane kazni.

V prispevku obravnavamo primer sodnega procesa proti Veiderju, ki pa žal ni bil edinstveni primer povojnega sodnega pregona slovenskega duhovnika in intelektualca. To je bil le eden izmed brezštevilnih primerov obsodbe duhovnikov s strani komunističnega režima v Sloveniji, ki je takoj po prevzemu oblasti leta 1945 začel izvajati različne oblike pritiska na Katoliško Cerkev in njene predstavnike. Po podatkih zgodovinarke dr. Tamare Griesser Pečar se je med letoma 1945 in 1961 na zatožni klopi slovenskih sodišč znašlo 429 duhovnikov in redovnikov (tudi redovnice), od teh jih je bilo 339 kazensko obsojenih na zaporne kazni, 73 na denarne kazni, devetim pa je bila izrečena smrtna kazen, ki je bila pri štirih tudi izvršena. Če temu številu dodamo še primere umorjenih duhovnikov, ki so bili žrtve medvojnega in povojnega revolucionarnega nasilja, pridemo do 630 preganjanih duhovnikov, redovnikov in redovnic v Sloveniji (Griesser Pečar 2024, 6).

Ob predstavitvi poteka in vsebine sodnega procesa proti Janezu Veiderju želimo opozoriti na očitne elemente montira-

nega sodnega procesa, ki se v podobni obliki pojavljajo pri vseh obsojenih duhovnikih: pomanjkanje znakov kaznivega dejanja, pomanjkanje dokazov, inkriminacija kritičnosti do državne oblasti, sodelovanje tožilstva in sodišča itd.

Življenje in delo dr. Janeza Veiderja

Čeprav se je Veider v slovensko zgodovino zapisal predvsem kot umetnostni zgodovinar, je bilo njegovo prvo in glavno poslanstvo opravljanje duhovniškega poklica. V temeljnih obrisih se ozrimo na njegovo življenjsko pot in ga predstavimo kot duhovniško osebnost, nato pa tudi kot zavzetega raziskovalca.

Veider se je rodil 28. maja 1896 v Mengšu. Po očetovi strani družinskega debla je izhajal s Tirolske, zato je od mladih dni poleg maternega jezika obvladal tudi nemščino, čeprav se je vedno izrekal za zavednega Slovenca. Osnovno šolo je obiskoval v domačem kraju, gimnazijo pa je v letih 1909–1917 obiskoval v Kranju, kjer je opravil maturo. V zadnjem razredu gimnazije je kot »enoletni prostovoljec« prisilno opravljal službo vojaškega roka v avstrijski vojski, in sicer v zgornje avstrijskem Vöcklabrucku in Salzburgu. V času vojaščine je prečiščeval svojo odločitev za duhovniški poklic in v prostem času obiskoval cerkve ter opazoval njihove umetniške značilnosti. Zaradi težkih razmer po koncu prve svetovne vojne se novembra 1918 ni mogel vrniti domov, zato je vstopil v semenišče v Brixnu na Tirolskem (Florjančič in Florjančič 2014, 3). Tam je opravil prvo leto bogoslovnih študij, nato je študij nadaljeval v Ljubljani in bil leta 1921 posvečen v duhovnika. Prvo službo je v obdobju 1922–1926 opravljal kot kaplan na Vrhniki, nato pa je do leta 1930 opravljal kaplansko službo v

Škofji Loki. Že v prvih letih svojega delovanja se je izkazal za delavnega in sposobnega, zato ga je škof Jeglič za eno leto (1930–1931) poslal za župnijskega upravitelja v župnijo Poljane pri Dolenjskih Toplicah, kjer je deloval predvsem med nemško govorečimi Kočvarji. Od leta 1931 do 1936 je služboval v Stari Loki, kjer se je v spomin prebivalcev vpisal kot učen in pobožen duhovnik, pokončen in zaveden Slovenec, pri katerem je izstopala tudi človeška prijaznost in družabnost (Florjančič 2006, 94). Leta 1936 je bil imenovan za ekspozita v Šentvidu pri Lukovici, kjer je zgradil nov Prosvetni dom, prenovil župnijsko cerkev in napisal več strokovnih in drugih del. Od tam so ga maja 1941 pregnali nemški okupatorji, najprej v kamniške zapore, nato v Begunje in zbirno taborišče za izgnance v škofovih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano, končno pa na Hrvaško. Še istega leta se je vrnil v Ljubljano in čas druge svetovne vojne preživel kot spiritual pri sestrah uršulinkah v Ljubljani. Čas je izkoristil za obiskovanje Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer je študiral na oddelku za umetnostno zgodovino in leta 1945 uspešno diplomiral. Po doseženem doktoratu znanosti (1946) ga je minister za prosveto Ljudske republike Slovenije na predlog univerzitetnega senata 17. maja 1946 postavil za honorarnega predavatelja na Teološki fakulteti v Ljubljani (ATF, Imenovanje, 1946). Tam je bil približno štiri leta predavatelj krščanske in liturgične umetnosti. Predaval je do svoje aretacije (1949), ko je bil kot nasprotnik tedanje družbene ureditve priveden na sodišče in obsojen na šestletno zaporno kazen. Ob aretaciji so mu zaplenili tudi bogato zasebno knjižnico, ki jo je imel shranjeno v uršulinskem samostanu, kjer je bival. Veider se je iz zapora leta 1955 vrnil duševno strt in v slabem zdravstvenem stanju ter nastopil službo župnijskega upravitelja v Stari Loki, kamor se je želel vrniti. Tam je ostal do leta 1963, ko ga je škof Vovk zaradi bolezni prestavil v oskrbo k župniku v

Peče pri Vačah. Veider je umrl 15. maja 1964 in je pokopan v Mengšu. O njegovem duhovniškem življenju je nadškof dr. Jožef Pogačnik dejal: »Bil je vseskozi goreč duhovnik, neurtudno delaven.« (Naglič 1999, 23)

Omeniti je potrebno Veiderjeve glavne dosežke na področju raziskovanja umetnostne zgodovine. Že v času prve duhovniške službe je kot kaplan na Vrhniki ustvaril manjšo zbirko nabožnih umetnin, pozneje pa se je posvetil zlasti zbiranju starih podob in nabožnih grafik. Že v času pred drugo svetovno vojno in začetkom študija umetnostne zgodovine se je spoznal z uglednimi strokovnjaki in napisal več razprav o izbranih temah. V času prvega službovanja v Stari Loki je po vzoru svojega znanca in bodočega učitelja dr. Franceta Steleta izdelal umetnostno topografijo dekanije Stara Loka, ki so mu jo Nemci med vojno uničili. To je tudi obdobje, ko je nastalo njegovo prvo delo s področja umetnostne zgodovine, in sicer *Vodič po Crngrobu* (1936). Kot urednik glasila *Pod Grintovci* je veliko pisal o baročnem slikarju Francu Jelovšku in odkrival njegove umetnine. V knjižici *Groblje* (1938) je temu slikarju pripisal freske v tamkajšnji cerkvi. V delu *Kneginja Ema* (1939) je opisal krško stolnico na Koroškem. Leta 1940 je izdal še umetnostni vodnik *Skaručina*. Najpomembnejše Veiderjevo delo je bila študija o stari ljubljanski stolnici (1947), ki je nastala na temelju njegove doktorske disertacije. Delo ima poseben pomen tudi zaradi uporabljenih arhivskih podatkov o ljubljanski stolnici od 12. do 18. stoletja, zato delo po mnenju umetnostnega zgodovinarja Emilijana Cevca ni pomembno le za zgodovino obravnavnega objekta, ampak za preučevanje umetnikov, ki so delovali v Ljubljani od pozne gotike do 17. stoletja (Cevc 1969, 189–190).

Aretacija in obsodba

Katoliška Cerkev je bila za komunistično oblast v Sloveniji največji notranji sovražnik, zato je bil cilj poveljne oblasti v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji od leta 1945 omejiti vpliv Cerkve ali ga celo izničiti. Eden od posebnih razlogov za pritisk komunistične oblasti na Cerkev v Sloveniji je bila izrazita protikomunistična usmerjenost vodstva ljubljanske škofije in medvojno protirevolucionarno delovanje njenih vidnih predstavnikov na čelu s škofom dr. Gregorijem Rožmanom, zato je želela jugoslovanska stalinistična oblast po koncu vojne in prevzemu oblasti s Cerkvijo radikalno obračunati. Gotovo pa to ni bil edini razlog za negativno dojemanje Cerkve s strani komunistične oblasti. Vzrok za to je treba iskati tudi v nasilni naravi komunističnega gibanja, ki si je zlasti v stalinistični različici s totalitarnimi metodami prizadevalo zatreti vpliv Cerkve kot verske ustanove, ki je širila komunizmu nasprotno versko prepričanje (Pacek 2023, 22–23).

Cerkev je imela kot religiozna ustanova v Sloveniji velik vpliv na pretežno verno prebivalstvo, na posameznika in njegovo javno ter zasebno življenje, ki ga je celostno oblikovala v duhu vrednot, neskladnih z marksistično ateistično ideologijo vladajoče državne politike. Komunistična družbena ureditev si je na drugi strani prizadevala vzgojiti »režimskega« človeka, ki bi izražal politične, kulturne in družbene ideale poveljne ureditve na naših tleh, zato je že od začetka nasprotovala pomembni družbeni vlogi verskih skupnosti, še posebej pomenu največje Katoliške Cerkve, ki je zaradi različnih oblik idejnega nasprotovanja politiki in ideologiji poveljne oblasti postala njen glavni sovražnik (Griesser Pečar 2019, 662). Cerkev je kot opozicijska sila z mednarodno organizira-

nostjo ogrožala absolutistične težnje komunistične oblasti, ki je želela poenotiti idejno pripadnost vseh državljanov v smislu komunistične zavesti, zato je utišala vsakogar, ki se ni strinjal s politično, družbeno in kulturno stvarnostjo (Strajnar 2022, 209). Povojna oblast je zato izvajala množične aretacije duhovnikov in prirejala sodne procese, ki so bili izpeljani po vzorcu medvojnega kočevskega procesa, prvega revolucionarnega montiranega procesa na Slovenskem (Griesser Pečar 2007, 99). Očiten primer montiranega sodnega procesa je tudi sodni pregon dr. Veiderja.

Janez Veider, tedaj spiritual pri uršulinkah in visokošolski predavatelj, je bil nenadoma aretiran 17. junija 1949. Po treh mesecih preiskovalnega postopka in izdani obtožnici je bil 30. septembra 1949 obsojen na Okrožnem sodišču v Ljubljani. Sodišče mu je pod predsedstvom Joža Baričeviča, sodnikov porotnikov Vinka Bavconca in Alojza Cankarja, zastopnika javnega tožilstva za mesto Ljubljana Vladimirja Dolenca in v prisotnosti njegovega zagovornika dr. Franca Leskovca izreklo kazen šestih let odvzema prostosti s prisilnim delom, izgubo državljanskih pravic za dobo dveh let in zaplembo celotnega premoženja. Že ob aretaciji so mu nepovratno zaplenili tudi osebno knjižnico. Veider je bil na sodišču spoznan za krivega storitve kaznivih dejanj po Zakonu o kaznivih dejanjih zoper narod in državo, in sicer: izvajanja propagande s pozivom na nasilno rušenje državne ureditve (9. člen), podpiranja osebe na begu (14. točka 3. člena) in opustitve prijave kaznivega dejanja (8. člen).

Zaporno kazen je nastopil po izrečeni sodbi, v preiskovalnem zaporu pa je bil že od dneva svoje aretacije. O prestajanju njegovega zavora ni veliko znanega, vendar je bila zapor-niška karakteristika zelo negativna: »Najreakcionarnejši tip,

kateri je pripravljen boriti se proti našemu režimu z vsemi sredstvi. Zelo aktiven je v sovražnih izjavah. O pozitivnih momentih pri njem ni govora.« (ZAL, Seznam obsojencev) Večino zapora je prestajal v Ljubljani, kratek čas tudi v Mariboru. Kot že omenjeno, se je iz zapora vrnil bolan, kar je bila posledica trdih življenjskih pogojev v zaporu. Zanimivo je, da je bil zaprt skupaj z mnogimi slovenskimi duhovniki, a ga v svojih spominih skoraj nihče ne omenja, kar pomeni, da je veliko časa preživel v samicah, ločen od sozapornikov (Florjančič 2006, 96). Iz podobnih primerov zaprtih duhovnikov so razvidne nasilne prakse v tedanjih (preiskovalnih) zaporih, ki vsaj na splošno pojasnijo Veiderjevo slabo stanje ob prihodu iz zapora. Viri, ki zadevajo duhovniške procese iz istega obdobja (denimo za cistercijana Bolcarja, primorskega duhovnika Kraglja, salezijanca Pušnika in mnoge druge), pričujejo o različnih oblikah mučenja, zastraševanja, groženj, zastrupitvi hrane, odrekanju zdravniške oskrbe, onemogočanju opravljanja fizioloških potreb itd. Vse to je zelo vplivalo na značaj in fizično stanje zapornikov, ki so se vrnili na prostost, drugi pa so zaradi namensko slabe oskrbe umrli med prestajanjem kazni, kot na primer leta 1951 usmiljena sestra Akvina (Valerija) Bojc, stara 46 let.

Sodni proces na okrožnem sodišču v Ljubljani leta 1949

Vrnimo se k sodnemu procesu proti dr. Veiderju. Na podlagi česa je bil obsojen ter kako je potekalo sojenje? Točke obtožnice, ki so bile podlaga za obsodbo s številko K 263/49, so Veiderju očitale, da je:

- 1.) od osvoboditve dalje med svojimi znanci in v okolici širil propagando, katere cilj je bila nasilna zrušitev obstoječe

družbene ureditve FLRJ s tem, da je n.pr. govoril, da bo ljudska oblast propadla, da bodo našo državo okupirale zapadne sile in se bo Slovenija kot samostojna država odcepila od FLRJ, blatil predsednika vlade maršala Tita s pamfletom autostrada-Tito-strada, narod-strada, redovnici uršulinskega reda v Ljubljani pa je ukazal, da premesti 1. 5. 1949 državno zastavo iz njegovega okna, ki jo je imenoval rdeči predpasnik;

- 2.) spomladi l. 1948 sprejel na svojem domu ilegalnega kurirja iz inozemstva, s katerim se je razgovarjal o politični situaciji ter s tem vzdrževal stik z osebo, ki se je skrivala pred našo oblastjo in z neprijavo iste oviral državno oblast pri njeni vlovitvi;
- 3.) a) vedel, da že obsojeni duhovnik Šimenc vzdržuje preko ilegalnega kanala zvezo s protijugoslovansko organizacijo v inozemstvu in da sprejema od nje sovražno literaturo, b) vedel, da voditeljici uršulinskega reda v Škofji Loki in v Ljubljani sprejemata po ilegalni zvezi iz inozemstva razno ilegalno pošto, pa tega ni javil pristojnim oblastem. (NŠAL, Sodba K 263/49, 1, 1949)

Kritični pregled sodbe in okoliščin kazenskega pregona pokaže resne kršitve tedanjih in obstoječih pravnih predpisov ter ustavnih določb. V prvi točki obtožnice je sodišče Veiderja spoznalo za krivega širjenja propagande s ciljem nasilnega zrušenja družbene ureditve. V podkrepitev obsodbe je navedlo njegove domnevne izjave o tem, da bo ljudska oblast propadla, saj bodo državo zasedle zahodne sile in se bo Slovenija odcepila od FLRJ. Poleg tega se je obsojenec podcenjujoče izrazil o predsedniku Titu in redovnici zapovedal premestitev državne zastave z njegovega okna ter zastavo označil z neprimerno besedno zvezo. Sodišče mu je prisodilo kaznivo dejanje po 9. členu ZKND, ki je v 1. odstavku inkrimi-

niral propagando ali agitacijo, ki vsebujeta poziv na nasilno rušenje obstoječe državne ureditve. Obtoženčeva dejanja, ki jih je sodišče navedlo v podkrepitev svoje obsodbe, ne vsebujejo propagande v smislu 9. člena ZKLD, saj ne navajajo k pozivu na nasilno rušenje državne ureditve. Izbira različnih in med seboj nepovezanih dejanj nakazuje pomanjkanje očitnih dokazov tožilstva. Obsodilna sodba niti konkretno ne navaja, med katerimi znanci in ob katerih priložnostih glede na čas in kraj je obsojeni širil propagando.

Veider je v zagovoru na sodišču pojasnil točke obtožnice. Na sodišču je najprej povedal, da so v zapisnik njegovega zaslišanja med preiskavo pri Upravi državne varnosti (UDV) vnašali besede, ki jih ni izrekel. Svoj verodostojen zagovor je torej lahko podal šele na sodišču. Zanikal je obtožbe širjenja propagande proti družbeni ureditvi, četudi se je udeležil raznih splošnih pogovorov o trenutnih razmerah, kjer ni izključil možnosti izrečenih izjav, ki jih je navedla obtožnica in ki jih je nato povzela obsodba, a se v celotni zadevi ni čutil krivega. Zanikal je širjenje klevet o ukrepih ljudske oblasti, čeprav se z nekaterimi ukrepi ni strinjal, zlasti s številnimi sojenji duhovnikom. Z ozirom na potvorjen zapisnik preiskave UDV je zanikal, da je po osvoboditvi v družbi mnogokrat blatil ljudsko oblast in dal odstraniti rdečo zastavo. Komunistično (ne državno) zastavo je 1. maja 1949 z naročilom redovnici le premestil s svojega okna na sosednje okno, ker mu je zastirala svetlobo. Priznal je, da jo je poimenoval »rdeči predpasnik« (Griesser Pečar 2005, 412). Iz zaslišanja je razvidno Veiderjevo osebno razpoloženje do očitanih dejanj, ki jih v nekaterih pogledih priznava, a jih je preiskava UDV prikrrojila.

Ob pregledu prve točke obtožnice je jasno, da sodišče krivde ni moglo ugotoviti. Opis kaznivega dejanja bi moral biti

opredeljen s konkretnimi dejstvi in okoliščinami, ki dokazujejo znake kaznivega dejanja. Vendar utemeljitev širjenja propagande v sodbi nezadovoljivo pojasnjuje obsojenčev naklep, da bi s propagando pozival k nasilnemu zrušenju državne ureditve. Ni jasno, na kakšen način je med znanci in v svoji okolici napeljeval k zrušenju državne oblasti. Propaganda pomeni načrtno razširjanje političnih in nazor-skih idej z namenom, da se uresničijo. To pomeni, da mora imeti propaganda razvidno organizacijsko obliko in voditi do uresničevanja političnih idej. Veiderjeva »propaganda« v sodbi ne vsebuje napeljevanja k zrušenju državne ureditve, saj je edini »dokaz«, ki naj bi to potrjeval, izrečena šala na račun oblasti. Prav tako ni opredeljena možnost dejanskih političnih posledic, ki bi lahko sledile iz njegovega delovanja. Iz obsodbe ni jasno, kako bi lahko duhovnik in poznavalec umetnostne zgodovine izvajal propagando za nasilno rušenje oblasti. Ponuja se odgovor, da je bil Veider v resnici preganjan in obsojen zaradi izražanja osebnih pogledov o političnem stanju, ki niso bili naklonjeni oblasti. ZKLD je namreč kriminaliziral vsakršno opozicijo v odnosu do oblasti in s tem uvajal verbalni delikt ter inkriminiral kritičnost do oblasti in svobodo govora sploh, kar v demokratični družbi ni sprejemljivo. V tem je bil tudi v konfliktu s sočasno *Splošno deklaracijo človekovih pravic* (1948), ki je izrazila pravico vsakega posameznika do svobode misli, vesti in veroizpovedi (18. člen), do svobode mišljenja in izražanja ter poudarila, da ne sme biti nihče nadlegovan zaradi svojega mišljenja in ima vsak pravico do širjenja idej (19. člen). Jugoslavija (FLRJ) se je sicer vzdržala glasovanja za potrditev deklaracije, ki je pomenila temeljni dokument za skupen ideal dosežkov na področju človekovih pravic vseh ljudstev in narodov, s tem pa tudi nakazala svoje razumevanje demokracije.

Veider je bil nadalje spoznan za krivega v drugi točki obtožnice, ki mu je očitala sprejem ilegalnega kurirja iz tujine spomladi 1948, s katerim se je pogovarjal o politični situaciji. Tako je vzdrževal stik z osebo, ki se je skrivala pred državno oblastjo. Ker osebe ni prijavil pristojnim oblastem, je državno oblast oviral pri aretaciji ilegalne osebe. Sodišče mu je zaradi navedenega prisodilo kaznivo dejanje po 14. točki 3. člena ZKLD, ki za storilca kaznivega dejanja uvršča osebo, ki na kakršenkoli način podpira osebe, ki so pobegnile pred oblastmi, oborožene tolpe in podobne organizacije ter njihove aktivne člane. To stori, če jim nudi zavetišče, jih oskrbuje z dobrinami, pomaga vzdrževati zveze in ovira državne organe pri njihovem odkrivanju. Dikcija druge točke je ohlapna in ne omogoča zakonite obsodbe. Besedilo ne vsebuje nobenega konkretnega dokaza o storitvi očitane kaznivega dejanja. Izrek o krivdi vsebuje bolj prepis zakona kot navajanje obremenilnih podatkov, zato napeljuje k mnenju, da je tožilstvo hotelo obtoženca vnaprej obsoditi po izbranem členu, nato pa so mu v skladu z inkriminiranimi dejanji iz člena »dokazovali« krivdo. To je bila sicer pogosta praksa sočasnih montiranih sodnih procesov, zlasti v prvih povojnih letih, ko je jugoslovanska oblast kazensko preganjala razredne sovražnike in politične nasprotnike na duhovniških procesih (Bavcon 2014, 92).

Veider je v zagovoru na sodišču priznal, da je bil pri njem neznanec, a glede srečanja ni čutil nobene krivde. Neznani gost je v samostan vstopil brez vednosti stanovalcev, kar je na zaslišanju potrdila kuharica, ki je povedala, da je vrata, ki bi sicer morala biti zaklenjena, pustila odprta neka deklica. Obiskovalec je prišel do Veiderjeve sobe. Veider ga ni poznal, ta pa mu je povedal, da je bil na Koroškem in se je pred šestimi meseci vrnil, a ni rekel, da je mejo prečkal ilegalno.

Neznanec se je pred tem oglasil pri uršulinkah v Škofji Loki, ki so ga domnevno poslale k Veiderju, da bi mu poročal o razmerah na Koroškem. Ker neznanec ni poznal imen dotičnih škofjeloških uršulink, ga je Veider dobesedno porinil iz sobe (Griesser Pečar 2005, 412). Oblastem ga ni prijavil, ker se ni zgodilo nič takega, kar bi bilo treba prijaviti, poleg tega pa ni menil, da je prišel neznanec ilegalno čez mejo. Sodišče je zavrnilo Veiderjev zagovor. Povsem možno je, da je bil neznanec »ilegalec« poslan od UDV, da bi Veiderja kazensko obremenil. Sodišče ni predložilo nobenega dokaza glede konkretne vsebine razgovora, nikoli tudi ni bila ugotovljena identiteta »ilegalnega obiskovalca«. Ni mogoče trditi, da iz okoliščine, da je neznanec želel pripovedovati o razmerah na Koroškem, sledi, da gre za osebo, ki se skriva pred oblastjo. Zgolj zato, ker obtoženec neznanca ni prijavil, je sodišče sklepalo, da je šlo za ilegalnega kurirja iz tujine. Navedeni sklepi ne vsebujejo zadostne osnove za izrek obsodbe.

V zadnji, tretji točki obtožnice je sodišče Veiderja spoznalo za krivega neprijave pripravljanja ali izvršitve kaznivega dejanja: vedel je, da že obsojeni duhovnik Josip Šimenc vzdržuje ilegalne stike s protijugoslovansko organizacijo v tujini in od nje sprejema literaturo; vedel je, da voditeljici uršulinskega reda v Škofji Loki in Ljubljani sprejemata po ilegalni zvezi iz tujine ilegalno pošto. Veider je v zagovoru na sodišču dejal, da se glede stikov s Šimencem ne čuti krivega. Nekoč mu je Šimenc omenjal pismo nekdanje Veiderjeve župljanke, a mu Šimenc ni povedal, da je pismo prišlo ilegalno. Provincialka iz ljubljanskega uršulinskega samostana mu je povedala, da je od sester iz Škofje Loke prejela pismo z redovno vsebino, ki je bilo poslano iz Rima prek Gorice. Za vsebino pisma se ni natančneje zanimal, ker se kot njihov spiritual niti ni smel. Tudi zaslišana redovnica s. Vera (Katarina) Pirc se je med prei-

skavo zagovarjala, da so bile sestre vedno pokorne oblastem in svoje pričevanje potrdila s primeri. Omenila je tudi sodelovanje sester pri Mirni s partizani v času okupacije, zato jih je oblast brez povoda povezovala z reakcionizmom. Pismo iz Rima je prejela od neke ženske iz Cerknega. Pozneje ji je ženska postala sumljiva, ko je povedala, da se namerava srečati z nekim križarjem, verjetno pripadnikom ilegalne skupine, kot so tedaj imenovali protirevolucionarne skupine (Čoh 2008, 90), zato jo je odslovila in z njo ni hotela imeti opravka (ZAL, Zapisnik 24. 5. 1949). Sodišče je zavrnilo Šimenčevo pričanje, v katerem je sicer izrazil Veiderjevo obvešččnost o tem, da je Šimenc iz Lienza na Tirolskem prejel taboriščni vestnik, vendar ga sam ni bral, niti ni uporabljal ilegalnih zvez.

Zdi se, da tožilstvo ni imelo dokazov za obtožbo po 8. točki 3. člena ZKND, ki je usmerjeno proti organizatorjem in članom ilegalnih društev, zato so ga obsodili »vsaj« po 8. členu, ki se nanaša le na obvešččnost o kaznivem dejanju zoper narod in državo. Vendar tudi obrazložitev sodbe po 8. členu ne vsebuje ustrezne utemeljitve, saj ne izrazi konkretnih dejstev in okoliščin kaznivega dejanja: s katero »protijugoslovansko organizacijo« naj bi bili Šimenc in uršulinke v ilegalni zvezi; od kod so prihajala pisma oziroma kakšna je bila njihova vsebina; katero literaturo so prejeli in kakšna je bila njena vsebina; kateri dokazi izkazujejo, da je Veider vedel za vzdrževanje stikov Šimenca in uršulink z organizacijami v tujini in ilegalno vsebino pisem. Če naj bi Veider vedel za vzdrževanje ilegalnih stikov omenjenih oseb, bi morala obtožnica vsebovati znake kaznivega dejanja na podlagi jasnih dokazov, ki opredeljujejo njegovo vlogo v razmerju do navedenih oseb iz ilegalnih organizacij. Dokazati bi bilo treba tudi naklep zavestnega delovanja proti prijavi kaznivega dejanja. Potrebno je tudi poudariti, da je bila obsodilna kazenska sodba zoper

Josipa Šimenca od pristojnega sodišča v Republiki Sloveniji že razveljavljena,² Šimenc pa oproščen obtožb.

Omeniti je treba še nekaj ugotovitev. Višina izrečene kazni je bila nesorazmerna z dokazano krivdo, prisotne so bile tudi procesne napake (npr. pravica do primerne časa in možnosti za pripravo obrambe). Sodišče je kot olajševalno okoliščino upoštevalo Veiderjevo neoporečnost in delno priznanje, oteževalno pa dejstvo, da je izobraženec in bi zato lahko vplival na okolico. Po mnenju sodišča je bila kazen primerna zaradi teže kaznivega dejanja in družbene nevarnosti obtoženca. Vsebine obtožnice so bile do potankosti povzete v točkah obsodbe, zato lahko sklepamo, da je bila obtožnica že obsodba in je šlo za montiran sodni proces. Preiskava UDV, ki je narekovala dogajanje na sodišču, je zasledovala tudi Veiderjevo delovanje med okupacijo in mu očitala prijateljstvo z okupatorjem in sovražstvo do narodnoosvobodilne borbe. Dejstvo pa je, kot že omenjeno, da so ga Nemci po okupaciji preganjali. Preiskava mu je očitala tudi njegovo protikomunistično razpoloženje, ki ga je že pred vojno in med okupacijo širil v pridigah in drugod. Omenimo absurdno dejstvo, da je bil Franc Gabrovšek, ki je leta 1949 nastopil kot obremenilna priča za obdobje Veiderjevega delovanja v Šentvidu pri Lukovici do leta 1941 in njegovem odnosu do komunizma ter okupatorja, leta 1941 star 11 let (413).

Sklep

Primer obsodilne kazenske sodbe proti dr. Veiderju vsebuje kršitve kazenskega zakona zlasti iz 11. točke 371. člena (sod-

2 Vrhovno sodišče RS, I Ips 65988/2012-19.

ba ne vsebuje navedbe razlogov o odločilnih dejstvih) ter 1. točke (pomanjkanje znakov kaznivosti očitane dejanja) 372. člena Zakona o kazenskem postopku Republike Slovenije ter tudi kršitve temeljnih pravnih jamstev in osebnih svoboščin iz Ustave Republike Slovenije, zato je bila sodba v samostojni Sloveniji potrebna revizije. Delovna skupina za rehabilitacijo krivično obsojenih duhovnikov, redovnikov in redovnic v sestavi dr. Tamare Griesser Pečar, dr. Janeza Juhanta, dr. Janeza Jerovška (umrl 2023) in mag. (zdaj dr.) Nika Trontlja je avgusta 2020 na Vrhovno državno tožilstvo RS poslalo predlog za vložitev zahteve za varstvo zakonitosti za spremembo obsodilne kazenske sodbe K 263/49. Generalni državni tožilec dr. Drago Šketa je pobudi ugodil. Vrhovno sodišče RS je 8. aprila 2021 pokojnega dr. Janeza Veiderja oprostilo vseh obtožb iz obtožnice (I Ips 54386/2020), na podlagi katerih je bil v bivšem režimu obsojen.

Člani delovne skupine, ki jo podpirata Nadškofija Ljubljana in Slovenska škofovska konferenca, so do zdaj pripravili nad 50 razmeroma obsežnih vlog in dosegli 37 oprostilnih sodb ter rehabilitirali 43 duhovnikov, redovnikov in redovnic. Vodi jih prepričanje, da je potrebno krivično obsojenim posameznikom oprati dobro ime. Pomen njihovega dela je povzet v besedah dr. Juhanta: »Če osebno in družbeno ne čistimo usedlin (pol)preteklosti, ponavljamo njene napake in povzročamo nove krivice. Seveda pa je taka pot zahtevna, a nujna za prenavo vsake osebe in celotne družbe.« (Štefanič 2021, 13) Projekt je moralno podprlo tudi nad 400 podpisnikov posebne peticije, večinoma duhovnikov in poznavalcev slovenske (pol)pretekle zgodovine, ki so se zavzeli za sodno razrešitev montirano obsojenih predstavnikov Cerkve.

Reference

Arhivski viri

Arhiv Teološke fakultete v Ljubljani (ATF):

ATF, fasc. 103, Janez Veider (osebna mapa), Imenovanje Janeza Veiderja za predavatelja na Teološki fakulteti, 20. 5. 1946.

NŠAL Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL):

ŠAL/Zapuščine, fasc. 212, Janez Veider, Sodba K 263/49, 30. 9. 1949.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL):

ZAL (Enota v Ljubljani), SI ZAL LJU 85, Sodni spis K 263/49., Seznam obsojencev, ki so prestajali kazen na teritoriju LRS. ZAL (Enota v Ljubljani), SI ZAL LJU 85, Sodni spis K 263/49. Zapisnik 24. 5. 1949.

Literatura

Bavcon, Ljubo; Šelih, Alenka idr. 2014. *Kazensko pravo. Splošni del*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Cevc, Emilijan. 1969. Umetnostni zgodovinar dr. Janez Veider. V: *Mengeški zbornik*, 188–190. Ur. Anton Gorjup in Ivan Vidali. Mengeš: Pripravljalni odbor za proslavo 800-letnice Mengša.

Čoh, Mateja. 2008. Ozadje sodnih procesov proti članom in podpornikom ilegalnih skupin v Sloveniji med letoma 1945 in 1952. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 79, št. 3-4: 89–113.

Florjančič, Ana. 2006. Dr. Janez Veider – duhovnik in ljubitelj umetnosti: ob 110. obletnici rojstva. *Loški razgledi* 53: 93–112.

Florjančič, Ana; Florjančič, Alojzij Pavel. 2014. *Janez Veider (1896-1964) v prvi svetovni vojni* [katalog]. Stara Loka: Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka.

Griesser Pečar, Tamara. 2005. *Cerkev na zatožni klopi*. Ljubljana: Družina.

Griesser Pečar, Tamara. 2007. Odnos komunistične oblasti do Cerkve in katoličanov v Sloveniji. V: *Slovenska duhovna in politična drama 20. stoletja: zbornik simpozija društva Slovenski katoliški izobraženci, 97–105*. Ur. Stane Okoliš. Ljubljana: Družina.

Griesser Pečar, Tamara. 2019. Položaj katoliške cerkve leta 1945 v Sloveniji/Jugoslaviji v primerjavi z državami za »železno zaveso«. *Annales* 29, št. 4: 661–674.

Griesser Pečar, Tamara. 2024. Razveljavljenih okoli 30 sodb. *Slovenski čas*, št. 165 (januar): 6–7.

Naglič, Miha. 1999. Dr. Janez Veider, duhovnik in umetnostni zgodovinar. *Gorenjski glas*, 23. november.

Pacek, Dejan. 2023. *Od konflikta h kompromisu: oris odnosa med državo in Katoliško cerkvijo v Sloveniji 1966-1991*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

Strajnar, Neža. 2022. Zaprti zaradi verskega prepričanja: primeri krivično obsojenih pripadnikov različnih veroizpovedi v obdobju 1945–1955. V: *V senci Beethovne* 3, 209–230. Ur. Mateja Čoh Kladnik in Petra Grabovec. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo.

Štefanič, Bogomir. 2021. Na poti utemeljenega upanja [pogovor z dr. Janezom Juhantom]. *Družina*, 18. april.

The Communist Trial of Dr Janez Veider

Summary

Janez (Ivan) Veider (1896–1964), a priest and art historian, left his mark in Slovenian history primarily as an expert on Slovenian church architecture. He published several important studies, especially on the architecture and furnishings of Slovenian sacral buildings. As a representative of the Catholic Church, he was convicted in a show trial in Ljubljana after the Second World War (1949) and spent his most fruitful years of research, after obtaining his doctorate (1946) and beginning his academic career, in prison, from where he was released after serving six years of his sentence. The Catholic Church was the biggest internal enemy for the communist authorities in Slovenia because of its alleged former links with feudalism and opposition to communism. The post-war authorities in the Federal People's Republic of Yugoslavia from 1945 onwards aimed to limit or even eliminate the Church's influence, doing so through mass arrests of priests and trials modelled on the inter-war Kočevje trial, the first revolutionary show trial in Slovenia. The trial of Janez Veider was extremely problematic from the point of view of legal credibility. In the first count of the indictment, the court found Veider guilty of disseminating propaganda aimed at the violent overthrow of the social order. The defendant's acts, which the court cited in support of its conviction, do not involve the elements of propaganda according to the relevant law. On count 2 of the indictment, Veider was convicted of maintaining contact with a person who was in hiding from the state authorities. The court concluded that the stranger was an illegal courier from abroad simply because he had not reported him or her to the authorities, although it did not establish his or her identity. In the third and final

count of the indictment, the court found Veider guilty of failing to report the preparation or commission of a criminal offence, namely maintaining illegal contacts between the named persons, whom Veider knew personally, and unnamed individuals. However, the reasoning of the judgment does not express the specific facts and circumstances of the offence: which “anti-Yugoslav organization” the illegal contacts allegedly took place; where the letters came from or what their content was; what literature they received and what its content was; what evidence shows that Veider knew about the maintenance of the contacts of the listed persons with organizations and individuals abroad and the illegal content of the letters. The case of the criminal conviction against Veider involves violations of the criminal law of the Republic of Slovenia, which is why the verdict was subject to review in independent Slovenia. Veider was finally acquitted of all charges by the Supreme Court posthumously in April 2021. This article, which presents the course of the trial against Veider, aims to draw attention to the obvious elements of a show trial, which also appeared in a similar form in other political trials against Slovenian priests, religious men and women: lack of elements of a crime, lack of evidence, criminalization of criticism of state power, prosecutorial and judicial involvement in convicting the accused, etc.